

SORIN MITU

TRANSILVANIA MEA

(Polirom Kiadó, Iași, 2013.² 695 o. ISBN 9789734635887)

1989 után a román történészek egy új nemzedéke próbálja hallatni a hangját, amelynek egyik kiváló tagja, a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem modernkori történelem tanszékének vezetője, Sorin Mitu. Fő kutatási területe Erdély története, különös tekintettel a nemzetiségek kérdésére. Angol nyelven is megjelent *National Identity of Romanians in Transilvania* című művének (Budapest–New York, 2001) tovább bővített változata ez a kiadvány.

A hat fejezetre osztott munka nem kronológikusan, hanem tematikusan tárgyalja Erdély historiográfiáját. Allításait, idézeteit pontos források feltüntetésével igazolja, amelyek a fejezetek végén találhatóak. Ezek kiválóan alkalmasak arra, hogy az egy-egy témakört részletesebben tanulmányozók elmélyülhessenek a szakirodalomban. A kötet zárószaként egy részletes (magyar, román, angol, olasz, francia és német nyelvű munkákat tartalmazó) bibliográfiát és névmutatót találunk. Mindezek a szerző nagyon alapos kutatásairól és a témában való felkészültségéről tanúskodnak.

Sorin Mitut munkáiban az a cél vezérlti, hogy eloszlassa a román történetírásban jelen lévő tévhitet, szertefozlassa a román nacionalizmus rögeszméit. Részrehajlás nélkül, csak frott forrásokra támaszkodva bizonyítja, hogy Erdély azoké, akik lakják, s ahogy őseiknek, úgy a mai lakosoknak is békésen kellene együtt élni eme tájakon. Szerinte téves úgy írni Erdélyről, mintha történelme 1918. december 1-jével kezdődne. A román történetírók egy része vagy démonizálja mindazt, ami előtte volt, vagy számba se veszi. Példaként említi a kolozsvári egyetem történetét, amely egyeseknek bármennyire nem tetszik, de 1581-ben kezdődött, amikor Báthory István jezsuita intézetet létesített. Maga a tudományegyetem 1872-ben indult, 1897-től Ferenc József nevét viselte. Román egyetem 1919-től lett, amelynek 1927-ben ugyancsak a Ferenc József I. nevet adták.

Nem véletlen könyvének címválasztása (magyarra fordítva *Az én Erdélyem*), hiszen Arad szülötteként, a szerző maga is erdélyinek vallja magát. Saját családjának példáját hozza fel annak igazolására, hogy a román és a magyar nemzet tudott a múltban békésen együtt élni. Őse éppen Bethlen Gábotról kapott nemesi címet, a csatákban bizonyított helytállásáért.

Bevezetőjében külön kitér arra, hogy Erdély nevének említése mást jelent a románoknak, mást a magyaroknak. A jelenben is létező nemzetiségek közti ellentét véleménye szerint innen eredeztető. Mindaddig, amíg a történészek egyoldalúan csak a maguk igazát hangoztatva mutatják be a múlt eseményeit, addig nem beszélhetünk arról, hogy a mi Erdélyünk, holott ez lenne a kívánatos. Ennél a gondolatnál elidőz egy kicsit, és felhívja a történészek figyelmét a roesleri tézisre, amely szerint a római uralom alatt és a népvándorlás során a dák nép (amelyet a románok őseiknek vallanak) kihalt, így az Ázsiából érkező honfoglaló magyarok a IX. században gyakorlatilag üres telekre érkezhettek, ahová a románok csak jóval később vándoroltak be a Balkán-félszigetről. – S hogy mi az igazság mindebben? Egyéni döntés kérdése. A szakembereknek viszont abban van felelősségük, hogy a régi tanokat felülbírálják, az eddig fel nem tárt dokumentumokat közzé tegyék. Ez elméletben nagyon jól hangzik, de a román állami levéltárak eme féltve őrzött kincseiket hozzáférhetlenné akarják tenni, úgy véli azért, nehogy olyasmí kerüljön napvilágra, amely felülírja az eddigi ismereteinket. Mert minden újabb információ alakítja a szakemberek által írt történelmet, esélyt adva annak, hogy meg tudja változtatni az olvasók véleményét is adott kérdésekben.

Ezen eszmefuttatás után tesz említést arról, hogy Románia, mint országnév, 1833-tól szerepel frott forrásokban – de Erdélyt az akkor államalakulat nem foglalta magában –, míg Erdélyt már 1190-ben említik. Fölöslegesnek tartja azon rómelmek hangsúlyozását, amelyek azt emlegetik fel, hogy az 1568-as paktum nem vette be a románokat a magyarok, szászok és székelyek közé, mint elismert nemzetet. Szerinte ennek elsősorban nem politikai, hanem vallási és társadalmi hovatartozási okai voltak.

Mindaddig, amíg nem íródik meg a közös történelem tényekre alapozva, újabb forráskutatásokkal kiegészítve a jelenlegi ismereteket, csak a kölcsönös vádaskodások kapnak hangot. Ezért elengedhetetlen, hogy a főbb dokumentumok három nyelven legyenek bemutatva, ily módon elkerülve a félreértéseket. Jó példával Moldován Péter, a marosvásárhelyi Román Állami Levéltár munkatársa

tett már erre egy kísérletet, de a *Béke és háború* című kiváló munkája a romániai szakirodalomban sajnos visszhangtalan maradt.

Sorin Mitu érdekességként említi meg, hogy az elmúlt években több nyugati országból érkezett doktorandusz vendéghallgató Romániába, akik Erdély történetét kutatták oly módon, hogy mivel mindhárom nyelvet (román, magyar, német) ismerik, a forrásokat és a szakirodalmat össze tudták vetni, s befolyásolástól mentesen vonhatták le saját következtetéseiket. – Ezt kellene tenni a hazai tudósoknak is, hangoztatja, s nem a dogmák bűvkörében újabb és újabb elméleteket gyártani, amelyek sajnálatos módon a gyűlölködést szítják, s nem a megbékélést segítik elő.

A továbbiakban Sorin Mitu tanulságként megszívlelendő, a források ismerete alapján megfogalmazódott fontosabb gondolatai és megállapításai közül tolmácsolok néhányat. Úgy véli például – s ezáltal von kronologikus és módszertani választóvonalat is történeti áttekintései periodizációjakor – hogy mind a román, mind a magyar nép történetében az 1848-i események kulcsszerepet játszottak. Mindkét nemzet a saját újjászületésén munkálkodott, a cél ugyanaz volt, de az ehhez felhasznált eszközök különböztek.

Áttekintve főbb vonalakban a XVIII–XIX. századi eszmei irányzatokat, választ keres az 1848 őszén zajlott erdélyi polgárháború kitörésének okaira. Arra a megállapításra jut, hogy ebben az időszakban egy társadalmi osztályhoz való tartozás sokkal nagyobb összetartó erővel bírt, mint az azonos nyelv vagy nemzetiség. Nehéz választ találni arra a kérdésre, hogy a román parasztok miért gyilkoltak, vagy fordított esetben, miért haltak „hósi halált”. Önvédelemből, bosszúból, félelemből, a birodalom vagy a saját papjaik iránti szolidaritásból? Mi vezérelte azokat a fiatal agitátorokat, akik naiv, idealista, demagóg és felelőtlen tanaikkal félrevezették a román lakosságot, s hozzájárultak a rengeteg áldozatot követelő polgárháború kitöréséhez? – teszi föl a kérdéseket. Mert nem beszélhetünk egységes magyarelles eszmékről, hiszen amíg a balázsfalvi Lemény János görögkatolikus püspök mindenkit a békére intett, óvta a román népet a fegyveres támadásoktól, addig Macedon Pop (1809–1875), Radna vikáriusa „saját” értelmezésében továbbította írástudatlan híveinek a felsőbb utasításokat. Nagy valószínűséggel a magyar nemesek vagyonának megszerzése tűnt a legegyszerűbb megoldásnak, hogy a nélkülöző román jobbágyok gondjait orvosolják, elkerülve azt, hogy azok saját papjaik ellen lázadjanak fel.

Elgondolkodtat, hogy olyan személy példáján keresztül igazolja ezt, magánéleti vonatkozásban és nem hadvezéri méltatásban, aki meghatározta az 1848-as erdélyi események alakulását. Ő nem más, mint Avram Iancu (1824–1872), a „mócok királya”. Korabeli dokumentumokkal igazolja a szerző, hogy e nemzeti hős szerelmei mind idegen nemzetiségűek voltak (tehát nem lehetett idegengyűlölő), annak ellenére, hogy ez a tény a XIX. században egyáltalán nem számított elfogadottnak. Tilda Oblatek (akinek apja bányaigazgató volt Abrudbányán), Vida Fáni (akinek apja hivatalnok volt Abrudbányán) csak pár mondat erejéig szerepel Nicolae Hentiu jegyző elbeszéléseiben (Avram Iancu bizalmasának és tettei lejegyzőjének) – Farkas Háni viszont annál többet. A népi memendomat Ioan Lupuş (1880–1967) történész is megörökítette, így az utókor arról szerezhet tudomást, hogy egy magyar lány mentette meg Avram Iancu életét; mert ahogy a leány megtudta a szülői házban, hogy Hatvani Imre (1818–1856, szabadsapat-vezér) csapata azzal a nem titkolt céllal közeledik, hogy foglyul ejtse a mócok királyát, nem kis kockázatot vállalva azonnal értesítette őt, s ily módon mentette meg szerelme életét. Noha fenntartással kell kezelni ezeket a romantikus megnyilatkozásokat, korabeli dokumentumokból tudjuk, hogy Hatvani csapatai valóban nem jártak sikerrel.

Nem Avram Iancu az egyetlen, akit idegen nemzetiségű hölgyhöz húzott a szíve. Ion Budai-Deleanu (1763–1820) az örmény Maria de Mikolaewiczet vette feleségül; George Bariţ (1812–1893, történész és újságíró) a levantei Maria Velisart; Vasile Pop (1819–1895, ügyvéd és újságíró) a szász Wagner lányt; Pavel Vasici-Ungureanu (1806–1881, orvos) Jancsó Júliát; Vasile Maniu (1824–1901, képviselő és történész) pedig Olga de Lovichot, Kossuth unokahúgát. Habár az ortodox egyház tanai szerint idegen nemzetiségű társal házasodni bűnnek számított, a felsorolt fiatalok dacoltak ezzel, azt is vállalván, hogy esetleg még saját honfitársaik kirekesztik őket közösségükből. – A könyv szerzője teljesen érthető magyarázatot ad erre a jelenségre: az erdélyi városokban ebben az időben nagyon kevés román fiatal értelmiségi élt (papok, tanárok, jogászok, kereskedők, különböző tisztségeket viselők), akik szomjúhozták a kulturális életet, ami viszont magyar nyelvű volt. Román származásuk azonban nem jelentett akadályt a kulturális érvényesülés során, mert a magyar nemesek

nem rekesztették ki a román értelmiségi fiatalokat köreiből, hanem befogadták őket. Így köttettek a vegyes házasságok, amelyek már a „modern kor” előszelének számítottak.

Az érdekes történetektől visszakalauzol minket a szerző a román–magyar kölcsönös vélekedés témaköréhez – s a recenziens számára következik a kötet legtanulmányosabb része.

A különböző sztereotípiák szolgálnak az egymásról (románok a magyarokról és magyarok a románokról) való vélekedés alapjául. A sztereotípiák eredetére sorra választ kapunk a könyvből történelmi és szépirodalmi példák felsorakoztatásával, amelyekben egyaránt szerepelnek dicsérő és elmarasztaló megjegyzések mindkét félre vonatkozóan.

1812-ben Pesten megjelent egy Petru Maiornak (1760–1821, nyelvész) tulajdonított írás, amely a következőket tartalmazza: „...a magyar nemzet, már abban az időben is, amikor ebbe a térségbe érkezett, mindig humánusnak és befogadónak mutatkozott azokkal a népekkel szemben, akiket itt talált, s azokkal civilizált szövetséget alkotott. Hiába is keresnél az egész világon olyan országot (csak az irigységet tartsam távol szavaimmal), amely meghaladná Magyarországot e dicséretben” – idézi őt Sorin Mitu. Tapasztalából írhatta mindezt, mivel ebben az időben Budán lakott, s a román kiadványok cenzoraként munkálkodott. E dicsérő szavaknak ellentmond az az új nemzedék, amelyik a románok körében magához ragadta a vezetést 1848-ban. Kiemelendő közöttük is Alexandru Papiu-Iliarian (1827–1877, politikus), aki gyáváknak nevezte Petru Maior követőit, mert szerinte ők nem a haladást és a román nép felemelését akarják, hanem továbbra is szolgáskorban szeretnék tartani őket. Éles bírálattal illet minden olyan román honfitársat, aki megtanul magyarul, mert az a gyengeség jele. Nem a szlávoktól kell félni, hangsúlyozza, hanem a magyaroktól, mert „...a történelmük, jellemük, földrajzi elhelyezkedésük és legfőképpen a rossz emberi természetük nem hagyja őket igazságosnak és emberségesnek lenni a más nemzetekkel... aki csak hódítani akar, elnyomni, pusztítani, ahogy a nagy halak is megeszik a kisebbeket.” Mindez Papiu-Iliarian szerint azzal magyarázható, hogy a magyarok barbárok, nem európaiak, ellentétben a románokkal. Minden igaz román hazafit a magyarok elleni harcra buzdít, mert meggyőződése, hogy csak így rázhatja le a nemzete a rabigát. Tanait átvették a püspökök, egyházi elöljárók, s lelkesen hirdették a román nép soraiban.

A magyar történész szakirodalom az 1848-as szabadságharc kitöréséig általában úgy tett említést a román népről, mint a vele együtt élő egyik kisebbségről, amely azonban létszámát tekintve a többséget jelentette. Több kiemelkedő magyar politikus (Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos) említi a románokat úgy, mint békés, csendes pástornép, akinek jogait rendezni kéne. Pálffy Albert (1820–1897, ügyvéd és politikus), így ír erről: „...a román nép jó és hűséges, csendes, jámbor és türelmes, becsületes és romlatlan maradt. A magyar nem tud egyetlen más vele együtt élő nemzetre sem annyira támaszkodni, mint rá. Az oroszokhoz csak keleti rítusuk által vonzódnak, de az ő vérük nyugati, ők rómaiak.” Gorove István (1819–1881, miniszter és közgazdász) arról ír 1842-ben, hogy műveletlenségüknek legfőbb oka a szegénységük, de mindig jóindulattal viseltettek a magyar haza iránt. Dóczy József (1779–1856, cisztercita rendi szerzetes és pap) 1830-ban úgy jellemzi őket, hogy általában lusták, bár jó eszük van, ha iparkodnak, akkor tanultakká és jó szakemberekké válnak.

Sorin Mitu megjegyzi, hogy ezek a jellemzések már azt követően születtek, hogy az 1784-es Horea-parasztfelkelés lezajlott, amelynek sajnálatos módon sok magyar is áldozatául esett. A XIX. század közepére ugyanakkor úgy tűnt, hogy a kedélyek lecsillapodtak. Nicolae Iorga (1871–1940, történész) hívja fel a figyelmet Ürmössy Sándor (1820–1908) unitárius lelkész munkájára, amelyben a kolozsvári unitárius lelkész a Moldovába és Bukovinába menekült magyar honfitársak nyomába ered, hogy felkutassa őket és feltérképezze tartózkodási helyüket. S azt hogy mik voltak az elvándorlás feltételezett okai, azt tömören összegzi, de részletesen kitér a hazájuktól elszakadt magyarok életkörülményeire is. Sajnálattal tesz említést arról, hogy csak Bukarestben és Craiován van magyar iskola; vallásuk miatt állandó gúnyolódásnak vannak kitéve; pogánynak tartva őket nem temetkezhetnek a helységhez tartozó temetőbe, s ha nagy kenőpénz árán sikerül is „helyet” vásárolniuk, az csak nagyon eldugott kis zugban lehet. Nem továbbá használhatják anyanyelvüket, s a helyi lakosok nem is titkolják szándékukat, hogy szeretnék őket elrománosítani.

Kövári László (1819–1907, történész és statisztikus) románokról való véleményéről egész fejtegetést írt Sorin Mitu, nem titkolva rokonszenvét a kiváló magyar történétíróval szemben. Áttekintette Kővári az Erdély történetével kapcsolatos munkáit, hírlapokban megjelent cikkeit is beleértve, s George Bariț román, illetve Georg Daniel (1817–1893, történész és evangélikus püspök) szász

tudóssal állítja őt párhuzamba. Megemlíti, hogy Kővári úgy ír a román népről (vlahoknak nevezve őket), hogy tanulmányozta történelmüket, ismerte a nyelvüket. Sajnálatait fejezte ki, hogy szegény sorban éltek, hiszen senki nem foglalkozott életkörülményeik javításával. Elfogultság nélkül bírál egyes román és magyar vezetőket. Az olyan agitátorokat, mint Mikás Ferenc (Florian Micaș, †1876) és Pap Sándor (Alexandru Papiu-Ilarian), akik fiatalként indultak a román nép közé terjeszteni a „ha a magyarok már nem lesznek, a földjük nekünk marad” kicsengésű eszméket ugyanúgy kritizálja, mint Hatvanit, akinek a túlkapása meghiúsította a magyar kormány által előkészített békeltető tárgyalások sikeres lezárását. Szerinte az olyan vezetők, mint Barnuc Simon (Simion Bărnuțiu, 1808–1864) és Belecescu Miklós (Nicolae Bălcescu, 1819–1852) fanatikusak és pénzéhesek, nem alkalmasak egy nép irányítására. Salomon Miklósról (Nicolae Solomon, 1817–1853) és Jánk Ábrahámról (Avram Iancu) pozitívan vélekedik, tisztelve bennük azt a szándékot legalább, hogy nem loptak, hanem meggyőződésből akartak népük helyzetén javítani. A tragédiák ellenére is abban bízott, hogy a román honfitársakkal rendezhető a viszony és megvalósulhat a békés együttélés.

A kötet zárófejezetét is érdemes kiemelni: azokat a sztereotípiákat mutatja be, ahogyan az erdélyiekről (románokat, magyarokat, szászokat együtt véve) vélekedtek a kor külföldi utazói. Ismerteti a francia, olasz, ír és amerikai véleményeket, amelyek külső szemmel mutatják be a népek együttélésének nehézségeit.

Ezt a tanulságos kötetet nem csupán történészeknek ajánlom, hanem mindazoknak, akik érdeklődnek Erdély múltja, jelene és jövője iránt.

Somogyi Gréta

JAMES LYON

SERBIA AND THE BALKAN FRONT, 1914

The Outbreak of the Great War

(Bloomsbury Academic, London–New Delhi–New York–Sidney, 2015. 328 o.
ISBN 978-1472580030)

Kereken másfél évtizede annak, hogy a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain morgolódtam, amiért a nemzetközi hadtörténetírás az első világháború mellékhadszíntereinek oly feltűnően kevés figyelmet szentel. Hogy a helyzet lényegesen azóta sem változott, azt paradox módon éppen a most bemutatandó kötet megjelenése bizonyítja: a balkáni hadszíntér 1914. évi eseményeiről ugyanis mindmáig ez az egyetlen számottevő érdeklődésről tanúskodó – és nem mellesleg angol nyelven írott – szakkönyv. Persze ne legyünk telhetetlenek: a világháborús centenáriumnak azért valamit csak javított az összképen. A legutóbbi időkből született monográfia a gorlicei áttörésről, a kárpáti téli csatáról (mind-mind olyan téma, ami korábban szinte egyáltalán nem mozgatta meg a szakemberek fantáziáját) és a dobropoljei áttörésről is.

James Lyon mostani könyve is nyilvánvalóan a százéves évfordulónak köszönhet a megszületését. Mindenesetre már témaválasztásánál fogva megérdemli a megkülönböztetett érdeklődést, bár be kell vallanom, hogy a szerzőjéről mindeddig nem is hallottam, tehát számomra egyértelműen a kötet *tárgya* volt az igazán figyelemfelhívó. Mit lehet tudni a szerzőről? James Lyon az Egyesült Államokban született, hogy pontosan melyik esztendőben, arra nézve nincs adat a világhálón. Mindenesetre a PhD fokozatát 1995-ben szerezte a Los Angeles-i egyetemen (UCLA) a Balkán modernkori történetéből. 2012-ben azt írta magáról, hogy 18 évet élt Jugoszláviában annak széthullása előtt, és hogy nincsenek abban a régióban családi gyökerei. Ez utóbbi azóta nyilvánvalóan megváltozott: mostani könyvének előszavában köszönetet mond feleségének, Majának valamint anyósának (utóbbinak a híres szerb süteményfészeségért: a gibanicáért). Tud oroszul, szerbhorvátul és németül. Mára tekintélyes Balkán-szakértőnek számít. Jelenleg a gráci egyetem Délkelet-Európa Tudományok Központ (Zentrum für Südosteuropastudien) kutatója. Az egyetem honlapján az olvasható, hogy „több mint 34 éve” tanulmányozza a Balkánt, vagyis tapasztalt szakemberről van